

СВЕСКЕ

број 105 • септембар 2012.

књижевност • уметност • култура

Бошко Томашевић

Зоран Т. Мандић

Радош Косовић

Зоран Копривица

Душан Гојков

Зорана Пејковић

Нина Марковић

Жарка Свирчев

Бошко Штулић

Јелена Вишњић

Јелена Ковачевић

Сања Цеков

Уредништво:
Златоје Мартинов,
Милан Орлић

Главни и одговорни уредник
Милан Орлић

Стални сарадници:

Алла Татаренко (Лавов)
Ана Шомло (Јерусалим)
Васа Д. Михаиловић (Chapel Hill)
Vaclav Štepanek (Брно)
Gabriella Schubert (Јена)
Дубравка Поповић-Срдановић (Ниш)
Душан Владислав Пажђерски (Гдањск)
Јасмина Мојсијева-Гушева (Скопље)
Кристина Николовска (Скопље)
Magdalena Koch (Познањ)
Мерима Кријежи (Београд)
Мило Ломпар (Београд)
Мирјана Н. Магарић (Пасадена)
Namita Subiotto (Љубљана)
Нина Живанчевић (Париз)
Octavia Nedelcu (Букурешт)
Персида Лазаревић ди Ђакомо (Пескара)
Радана Лукајић (Бања Лука)
Роберт Ходел (Хамбург)
Сања Лазаревић Радак (Панчево)
Horváth Géza (Будимпешта)

Уредништво не заступа ставове аутора
чије текстове објављује.

Компјутерски слог и прелом:
Мали Немо

Коректура и лектура:
Мали Немо

Идејно решење корица:
Стефан Иконић и Андреја Јовић

Издавач:
„Мали Немо“
Јадранска бр. 17, 26000 Панчево
office@malinemo.rs
www.malinemo.rs

Телефон/факс: (013) 370-313

Штампа: **„Мали Немо“ (Панчево)**

Тираж: 400 примерака

YU ISSN 1451-9976

Одлуком надлежне комисије Министарства
просвете и науке Републике Србије, радови објављени
у часопису Свеске бодују се за научно звање.
Сви прилози у „Свескама“ подлежу рецензирању
стручњака из надлежне области.

According to a decision of the Ministry of Education
and Science of the Republic of Serbia, scholarly works
published in the journal „Sveske“ [Notebooks] are ranked
on the scientific index.

КЊИГА ОД ПЕСКА

Зоран М. Мандић	5	<i>Јесен и дејунац</i>
Радош Косовић	7	<i>Мора</i>
Душан Гојков	12	<i>Сра</i>
Бојан Кривокашић	17	<i>Мали прозни омнибус</i>

ТАЛИЈИН ПЛЕС

Јелена Ковачевић	22	<i>Проблем идентитета јунака у драмама Борислава Пекића</i>

ЈАНУСОВ ВРТ: МАЂАРСКЕ МИНИЈАТУРЕ

Миклош Вајда	29	<i>Портрет мајке у америчком раму</i>
Петер Надаш	35	<i>Увод о небеској и земаљској љубави: одрази прасјарих слика</i>
Кристина Тот	42	<i>Река тасова</i>

ТЕМА БРОЈА: БАЛКАНСКА ДРУГОСТ И ДРУГОСТ НА БАЛКАНУ

Уредили: Сања Лазаревић Радак и Милан Орлић

Сања Лазаревић Радак	45	<i>Чињање балканске друности</i>
Биљана Сикимић	55	<i>Београд као друности</i>
Весна Цакелић	70	<i>Један поглед на франкофону књижевност балкана</i>
Марија Илић	77	<i>Јединствени друности: функционална унификација друности у дискурсу Срба из Мађарске</i>
Светлана Ђирковић	86	<i>Друности међу нама: економски мираности у Војводини</i>
Милена Илишевић	100	<i>Балкан као друности и друности на Балкану у роману На дрини Њурија</i>

ОСВЕТЉЕЊА

Бошко Томашевић	105	<i>Заборавити жанр</i>
Жарка Свирчев	109	<i>Тактике ошора у дистопијама Маргарет Ашвуд (I)</i>
Бошко Штулић и Јелена Вишњић	118	<i>Ничеова ошоружба Сократија за пронасти старе стратегије</i>

ЖИВОТ КЊИГЕ

- Јасна Стојановић 128 *Дојањај у српској хришћанској књижевности*
Кристина Николовска 132 *Дојањај у македонској књижевној науци*
Пеја Радосављевић 135 *Преображавајућа снага америчкој сна*
Нина Живанчевић 138 *Козински, изузетан животи*
Златоје Мартинов 140 *Поезија финој лиризма*

НОВА ЕВРОПА

- Нина Марковић 143 *Социјалистичка Федеративна Република
Југославија (СФРЈ) у историји Балкана за време
хладној рата*

ЛЕПЕ УМЕТНОСТИ

- Зоран Копривица 151 *Синерџијем у условима класичне
холивудске продукције*

НАСЛЕЂЕ

- Зорана Пејковић 156 *И што си сад дошао да нам смејаш
(писање о Боју у Браћи карамозовима Ф. М.
Досвојевској)*
Марко Столић 163 *Висока фреквенцијоси у уопштеби заменице ја у
Дисовој поезији*
Сања Цеков 168 *Шанијски божури - уметнице или куртизане? (I)*

- Белешке о ауторима 182

јединствени други: функционална унификација других у дискурсу срба из мађарске*

марија илић

Апстракт: Мала српска говорна заједница у Чипу у Мађарској суочена је током XX века са демографским опадањем и процесом замене језика. Дискурс о „другоме“ је стога веома сложен и предмет сталних преговарања. У овом раду, покушаћу да осветлим једну карактеристику дискурса чипских Срба, а то је функционална унификација „других“, пре свега суседних Немаца и Мађара, с којима скоро да није било међуетничких бракова све до Другог светског рата. Наиме, у наративном дискурсу старије генерације постоји тежња да се Немци и Мађари конструишу као јединствени или сложени актер који преузима улогу „конститутивног другог“.

Кључне речи: мањина, теренско истраживање, антрополошка лингвистика, дискурс анализа, Срби у Мађарској, конститутивни други, функционална унификација другог

* Рад је настао у оквиру пројекта „Језик, фолклор, миграције на Балкану“ (бр. 178010), који финансира Министарство за науку и образовање Републике Србије.

УНИФИКАЦИЈА „ДРУГИХ“: ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

У слици света традицијских заједница семиотичка опозиција „свој/туђи (други)“, продира на све нивое: од космолошких представа до свакодневне прагматике. Универзални мотиви, како запажа етнолингвистикиња Олга Белова јесу представе о ‚првобитности‘ свога етноса, његовој ‚исправности‘, те о ‚нечовечанској‘ природи других. Белова такође истиче како конфесионални аспект опозиције „свој/туђи“ представља један од основних стимуланса самоидентификације код већине традицијских заједница.¹ Поред тога, наводи ова ауторка, унификација различитих група „других“ на основу минималног броја дистинктивних маркера јесте уобичајен дискурзивни поступак. Тако се у дискурсу руских сељака изједначавају Турци, Татари и Јевреји на основу само једног дистинктивног знака – избацивања свињетине из јела.²

Конструкција опозиције „свој/туђи (други)“, према етнолингвисти Јежи Бартмињском, зависи од тренутне позиције субјекта и од његовог система вредности.³ „Други“ се обично конструише као хомогена група, у односу на који се поставља граница према исто тако хомогенизованом конструкту „своје“ заједнице. Такође, није сваки „други“ подједнако важан у идентификацији неког појединца или заједнице. У том смислу, како указује теоретичар културе Стјуарт Хол, посебно се издваја улога „важног, конститутивног другог“, који симболизује оно што заједница није или оно што јој недостаје, и који је суштински важан за конструисање њеног идентитета.⁴

У овом раду указаћу на један значајан аспект дискурса о „другом“ мањинске заједнице Срба у Мађарској, насељених у месту Чип (мађ. Szigetcsép), а то је функционална унификација различитих група у улози „конститутивног другог“. Дискурс о Немцима и Мађарима као о „конститутивним другима“ је врло сложен, о чему ће управо бити говора у овом раду.

СРПСКА ЗАЈЕДНИЦА У ЧИПУ (МАЂАРСКА) И ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА

Место Чип (мађ. Szigetcsép) налази се на дунавском острву Чепел (мађ. Csepel-sziget), 30 километара јужно од Будимпеште. Досељавање српске заједнице у околину Чипа се везује за XV век, а у Чип за крај XVI века.⁵ Средином XVIII века у Чипу су колонизовани Немци. Простор села је био подељен по етно-конфесионалном принципу на ‚православни‘ и ‚католички‘ односно *српски* и *швајски*, са православном и католичком црквом, гробљем и школом у једном, односно у другом делу. Српска заједница у Чипу је, дакле, вековима живела као мала енклава, али ипак не без контакта са околним српским и бугарским заједницама, као и са суседним немачким, мађарским заједницама. Релативна географска изолација заједно са самодовољним руралним друштвено-економским начином живота, имали су одлучујућу улогу у одржању чипске заједнице и српског језика у периоду дужем од пет векова.

Након Првог и Другог светског рата драстично се мења етничка структура Чипа. У периоду 1918–1930. долази до масовне оптације српског становништва из

¹ Белова, Олга, В. 2005. *Етнокултурне стереотипи в славјанској народној традицији*. Москва: Институт славјановедения РАН, 15, 73.

² Белова *н. д.*, 162.

³ Бартмињский Ежи. 2005. *Јзыковой образ мира: очерки по этнолингвистике*. Москва: Индрик, 278.

⁴ Hall, Stuart. 2001. Које треба „идентитет“? *Реч: часопис за књижевност, културу и друштво* 64/10. Београд: Самиздат Б92, 215–233, 219.

⁵ Иск. Pesty, Frigyes. {1864} 1984. *Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések*. Szentendre.

Мађарске у Краљевину СХС, а чипска заједница Срба се након тога смањује за 18%.⁶ Затим, након Другог светског рата из Чипа је протерано две трећине Немаца, а у немачке куће су колонизовани Мађари из сиромашнијих мађарских крајева и из Словачке.⁷ То значи да је током XX века значајно промењена демографска структура Чипа. У послератном периоду, најбројнија је мађарска заједница, док је српска заједница у сталном опадању, и од 1980. године нема више од 150 припадника, што је 5% укупног становништва.⁸

До Другог светског рата, тачније до 50-их година, припадници српске заједнице повезани су затвореном и густом друштвеном мрежом, која је способна да наметне нормативне консензусе својим члановима. Подаци из матичних црквених књига показују да у чипској заједници доминира сеоска ендогамија све до раних 50-их година (1896–1952), тј. у 70% свих бракова оба супружника су српског етничитета и рођени у Чипу. Након Другог светског рата, мења се етничка структура села, нарушава се просторна сепарација (Мађари се насељавају у *српски* део, Срби у *швајски*), укидају се вероисповедне школе и деца крећу у државне школе, долази до колективизације земље, Чипљани се запошљавају у задругама или фабрикама. Корените промене друштва-

не мреже одразиле су се у великој мери и на употребу језика, тако да заједница улази у процес замене српског језика мађарским.⁹ Српска заједница се отвара ка егзогамији, која постаје већинска у млађим генерацијама.¹⁰

Антропололингвистичка теренска истраживања српске заједнице у Чипу обавио је тим Балканолошког института САНУ 2001. и 2008. године. Истраживачима из Србије је током истраживања приписана улога ауторитета из „матиче“, а саговорницима коетника из „дијаспоре“. Ове комуникативне улоге су утицале на активирање посебних стратегија аутоцензуре и поверења. Велики део саговорника (80%) чинили су припадници најстарије генерације, рођених између два светска рата (1919–1940).¹¹ Припадници старије генерације искусили су, дакле, драстичну промену друштвене мреже и интрагрупних норми: сви су билингвални, завршили су српску основну вероисповедну школу, скоро 95% припадника старије генерације склопило је ендогамне бракове; њихова деца се, пак, могу одредити као терминални (ограничени) говорници српског и махом су склопили егзогамне бракове. Њихов дискурс је стога врло погодан за анализу пресека колективне и индивидуалне идеологије.

⁶ Исп. Маловић, Гојко. 2010. *Сеоба у матицу: ојшћирање Срба у Мађарској 1920–1931*. I–II. Нови Сад: Матица српска; Будимпешта: Самоуправа Срба у Мађарској.

⁷ Протеривање је вршено у целој централној и југоисточној Европи, када је на основу одлука Потсдамске конференције (1945), немачко становништво проглашено колективним кривцем (исп. Апор, Б. 2004. *The Expulsion of the German Speaking Population from Hungary*. In: Prauser, S., Rees, A. (eds.) *The Expulsion of the „German“ Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*. Working Paper HEC No. 2004/1. Florence: European University Institute, 33–45. Available at: www.iue.it/PUB/HEC04-01.pdf; Илић, Марија. 2008. *Oral History: From Autobiographical to „Collective“ Narrative – Serb Oral Discourse on the Expulsion of Germans from Hungary*. In: Dahmen, W., Himstedt-Vaid, P., Ressel, G. (eds.) *Grenzüberschreitungen. Traditionen und Identitäten in Südosteuropa*. Festschrift für Gabriella Schubert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 189–203.

⁸ Nepszámlálás 2001. {Popis stanovništva} <http://www.nepszamlalas.hu/index.html>.

⁹ Замена језика се дефинише као процес у коме хабитуална употреба једног језика бива замењена хабитуалном употребом другог језика, при чему неколико наредних генерација наставља да користи оба језика (исп. Weinreich, Uriel. 1953. *Languages in contact*. Columbia University Press).

¹⁰ *Матица венчаних. Протокол венчаних цркве храма св. Великомученика Стивана Дечанског у Чипу*, 1806-.

¹¹ Теренска истраживања је финансијски помогла Српска самоуправа Будимпешта. У истраживањима су учествовале сараднице Балканолошког института САНУ: Биљана Сикимић, Марија Вучковић и Марија Илић. Посебну захвалност на ангажовању и подршци дугујемо Катици и Бориславу Русу.

ФУНКЦИОНАЛНА УНИФИКАЦИЈА „ДРУГОГ“

Изразито мала заједница у Чипу вековима функционише у затвореној социјалној мрежи, коју одликује јаз у односу на вангрупну комуникацију. У таквој ситуацији социјални процеси укључивања и искључивања су јасно дефинисани и ригидни, подржани територијалном сепарацијом у селу и ендегамијом. Како би заједница опстала, током времена долази до постепеног модификовања границе у односу на „друге“. У случају Срба из Чипа, што важи и за друге српске заједнице у Мађарској, на укидање границе и приближавања „другима“ утичу конфесионална и језичка блискост. Тако се током времена, а нарочито током XX века, категорија „свој“ ширила ка заједницама које се доживљавају као блиске у верском или језичком смислу, тј. ка српским, бугарским и хрватским заједницама из Мађарске. То приближавања се у првој половини XX одразило на појаву међуетничких бракова између ових група.

Ипак, граница у односу на суседне другојезичне, католике и реформате, Немце и Мађаре, остаје све до Другог светског рата јасно дефинисана и стабилна, при чему су међуетнички бракови реткост. Након Другог светског рата долази до наглог отварања друштвене мреже чипских Срба и значајног смањивања дистанце према локалним Немцима и Мађарима, са којима се у том периоду склапа највише бракова. Ти процеси доводе до укидања јаза између унутаргрупне и вангрупне комуникације и потпуне дестабилизације границе. Однос према „другом“ је у садашњем тренутку тако предмет драматичних преиспитивања и преговарања. То прего-

варање се пре свега огледа у унутарњој дијалогичности дискурса.

Улогу „конститутивног другог“ у дискурсу старијих чипских Срба имају (или су имали) Немци и Мађари. Моји саговорици из Чипа праве референцијалну разлику између доминантне немачке групе пре Другог светског рата и доминантне мађарске заједнице након рата. Међутим, и Немци и Мађари се конструишу као јединствен, колективни актер, тј. „конститутивни други“: референце *кајтолици*, *Шваби* (*Немци*), *Мађари* се јављају једна поред друге у улози сложеног агенса или сукцесивно смењују једна другу у наративном дискурсу као називи за јединственог наративног актера, чиме се остварује континуитет „другог“. Дистинктивни знак на основу којих се уједињују ове различите етничке групе „других“ за чипске Србе, јесте католичка вера коју прати и језичка разлика. Овде је занимљиво приметити да се реформати Мађари из Чипа уопште и не спомињу, тј. и они су категоризовани као „католици“ и унифицирани као „конститутивни други“.

У следећим примерима показаћу како саговорници из Чипа конструишу „конститутивног другог“. Као најефективније средство усменог дискурса, саговорници су најчешће користили наративе, које ћу у овом раду анализирати према класичном концепту *нараћива личној искуства* (НЛИ), који је разрадио лингвиста Вилијем Лабов. Према Лабову општи модел потпуно развијеног, „идеалног“ НЛИ, који се састоји од шест структурних делова: апстракта, оријентације, заплета, евалуације расплета и коде.¹² У раду, такође, користим лингвистички термин *деиктик*, које дефинишем као знак који

¹² Лабовљев модел НЛИ садржи: (1) апстракт или сажетак (енг. abstract): „О чему је прича?“; служи као увод који укратко сумира и често даје поенту приче; (2) оријентација (енг. orientation): „Ко, где, када и зашто?“; обезбеђује информације о ликовима, времену, месту и околности приче; (3) заплет или усложњавање радње (енг. complicating action): „Шта се десило?“; даје основни костур наратива; (4) евалуација (енг. evaluation): „Па шта?“; даје одговор на питање зашто је ова прича вредна причања и помаже да наратор искаже свој став према догађајима о којима приповеда; (5) расплет (енг. resolution): „Како се све завршило?“; често у нарацији долази до преклапања и стапања расплета и евалуације; (6) кода (енг. coda): везује причу са тренутком приповедања, њоме се сигнализира да је приповедање завршено, нпр. „То је то!“, „То је било најважније!“, „Данас више немам проблема!“. Према Лабовљевој концепцији, само је заплет обавезни нуклеус сваког наратива. Лабов је такође истакао посебну важност евалуације, без које се наративи чине без поенте, исп. Labov, William. 1976. *Language in the Inner*

је лишени референцијалног значења у правом смислу, а чије значење се разумева на основу контекста говорења; такође, користим и термин *деиктички центар*, који дефинишем као референцијалну тачку из које се нека димензија сагледава.¹³ Конвенције транскрипције су дате на крају рада.

ПРИМЕР 1

У дијалогичном пасусу {1} саговорнице СГ₁ и СГ₂ реферишу на традицијски обичај призивања кише, који се одржавао у Чипу све до 50-их година XX века. Обичај је задржао врло архаичне елементе: девојчице су носиле посебно направљену лутку, *dodolu*, обилазиле српске куће и певале песму којим се призива киша. Укућани би их потом даривали. Наратив у средшту радње садржи позив комшија Немаца да српска додола уђе и у њихову кућу и има улогу наглашавања магије „свог“ обреда у коме учешће „других“ потврђује важност празника.¹⁴ Управни говори и прелазак на мађарски код, као и понављања, додатно обезбеђују ауторитет исказу и сигнализирају његову наглашену емотивност.

Управни говори који се приписује Немцима почиње на српском али онда прелази на мађарски: „Кажем кад смо ишли онамо близу, већ код, онај, у две у три куће, нем-швапске, немске, и тамо: „Ајте, каже, *Има нени++*. Ај, каже, *nekünk is kell az eső.* „И нама треба киша“ (1.5–7). Овај управни говор представља говорни чин молбе: СГ₁ прво цитира говор комшија Немаца на мађарском, а онда примењује стратегију упаривања (енг. *coupling*), и даје превод на српски („*Nekünk is kell az eső.* „И нама треба киша“). Упаривање, које је уобичајена стратегија вишејезичних саговорника, заправо индексира да СГ₁

истраживача доживљава као српског монолингвала коме је потребан превод мађарског цитата.

{1} (Сб, 2001; СГ₁ ж (1923) основна вероисповедна школа, пољопривредница; СГ₂ ћерка СГ₁ (1944), четири разреда српске школе, виша основна и средња мађарска)

{1.1} СГ₁: То су батине биле и носила се ба=

{1.2} СГ₂: =Баба=

{1.3} СГ₁: =додола се носила. У сваку кућу смо српску ушли.

{1.4} СГ₂: Да.

{1.5} СГ₁: Кажем кад смо ишли онамо близу, већ код, онај, у две у три куће, нем-швапске, немске, и тамо: „Ајте, каже, *Има нени++*“

{1.6} СГ₂: „Да биде и код нас киша.“

{1.7} СГ₁: „Ај, каже, *nekünk is kell az eső.* „И нама треба киша.“

{1.8} СГ₂: „И нама треба киша.“

{1.9} ИС: Аха (смех)

{1.10} СГ₁: чекали су на путу: „Ајте, каже, и код нас. И нама треба киша.“

Према исказима свих мојих саговорника, главни код интергрупне комуникације између Срба и Немаца пре Другог светског рата у Чипу је био немачки, док се мађарски слабије знао и користио, и то посебно у сеоској комуникацији. Имајући то у виду, може се закључити да је у овом примеру имплицитно остварена функционална унификација „другог“. Она се огледа у спајању „другог“, тј. Немаца, као колективног актера од пре Другог светског рата, и мађарског језика као интергрупног кода, који се везује за Мађаре и њихову доминацију након рата. Наиме, иако је радња смештена у период пре Другог светског рата и експлицитно се реферише на Немце, управни говор који се приписује Немцима је мађарски.

City: Studies in the Black English Vernacular. Oxford: Basil Blackwell; Labov, William. 1984. Преображавање доживљаја у синтаксту приповедног текста. Ревизија. Часопис за књижевност, културу и друштвена питања 24 (2): 46–78.

¹³ Verschueren, Jef. 1999. Understanding Pragmatics. Oxford University Press, 18.

¹⁴ На ову појаву је указала Олга Белова, која истиче да се „свој“ празник увек представља као најбољи и најважнији. „Магијом празника“ се може звати истицање позитивног односа етничких суседа према важним датумима „свог“ календара (Белова, н. г., 163).

Приписивање цитата на мађарском немачким суседима од пре Другог светског рата, према томе, настао је под утицајем друштвене реалности и тренутка из кога говори саговорница и последица је промене доминантог „другог“: од Немаца и немачког до Мађара и мађарског као главног интергрупног кода. Оваквим спајањем, оба колективна актера Немци и Мађари, стапају се и функционално изједначавају као „конститутивни други“ који за Србе из Чипа има временски континуитет.

ПРИМЕР 2

У следећем дијалошком пасусу два саговорника тематизују путем наратива међуетничке односе у Чипу пре и после Другог светског рата. У наративу су главни актери конструисани као колективи чији однос током времена пролази кроз промену: од конфликта до слагања. Саговорник (СГ₁) користи наратив у служби аргументације: наиме, он, с једне стране, покушава да мотивише погрдно етикетање Срба које су вршиле друге етничке групе у прошлости, и да, с друге стране, легитимише генералну позитивну евалуацију Срба: „Некад то било, да, било то да, да, да је српски народ је див-, онако дивији народ, значи лумпер, да је, како да кажем, валда на свако, на сваки начин. Ја тако знам да добро срце има, благо срце, и добру душу Србин, не? Јел то се и види (смех) на њему“ (2.12–17). Основна временска перспектива у наративу који следи је заснована на антонимији деиктика *некад/sad* и омогућује наратору да изнесе позитивну евалуацију међуетничких односа након Другог светског рата, и то поређењем и евалуацијом {2.59}:

- *некад* – „Ал.. сад како се они владали некада, јел се увек. / Јел католици и православци, ту се увек тукли / кад некада што је било, шта ја знам, празници. / И само из прича знам / да једни у друго село, други крај села, нису смели да иду, јел. / А сад то, заш та мржња, / заш је то била, / то ја не знам ал. / Ето и то је остало на нама, / ал сад ово би-“;

- *sag* – „После Другог светског рата, сасвим је друго. / Заједно смо узрасли, / у једну школу смо ишли. / И то, како да кажем, комшиљук се променуо. / Сад већ један Србин стан-, станује крај једног Мађара. / То је сасвим друго сад већ“.

Актери који се везују за центар *некад* категоризовани су преко религијске припадности као *католици* и *православци* и на њих се реферише у трећем лицу множине. Оваква перспективизација, метапрагматички коментари („Шта ја знам“, „И само из прича знам“, „Ето и то је остало на нама“) и експлицитна евалуација („Заш та мржња, заш је то била, то ја не знам“), указују да саговорник успоставља дистанцу у односу на догађаје из прошлости. Други део наратива који се везује за центар *sag*, доноси промену: саговорник прелази на заменицу *ми* и личну перспективу, укида дистанцу, али не уводи новог референта („Заједно смо узрасли, / у једну школу смо ишли“). У расплету, који уједно има функцију евалуације, и коде, уводе се нови референти („Сад већ *један Србин* стан-, станује крај *једној Мађара*“). Референце „*један* + етник“ су употребљене метонимијски и индексирају повратак перспективе од личне (*ми*) ка општој (*он*), што омогућује наратору да личном искуству прида вредност универзалног и опет се веже за етничке категорије. Описане дискурзивне стратегије показују да наратор успоставља различит степен дистанце и преноси две основне идеолошке позиције: ауторитарну коју везује за прошлост и личну коју везује за садашњост.

Будући да се у наративу мењају референти и перспектива, поставља се питање: да ли наратив тематизује однос између различитих актера. Моје мишљење је да наратор у ствари тематизује однос између двају колективних актера, а то су: Срби и „конститутивни други“. Референце које су смештене у наративни оквир показују да наратор региструје социјалну промену: *католици* реферишу на доминацију немачке групе пре Другог светског рата, а *један Мађар* на доминацију мађарске групе, након рата. Међутим, у главној радњи, *православци* и *један Србин*, с једне стране, и *католици* и *један*

Мађар, с друге стране, конструисани су као јединствени колективни актери чији се однос евалуира, тј. *каџолици* и *један Мађар* остварују наративни континуитет „другог“, тј. унификацију „конститутивног другог“.

{2} (С34, 2001; СГ₁ м (1938), средња школа, службеник; СГ₂ м (1933), средња школа, аутопревозник)

{2.1} ИС: А како, овај, Мађари, и вас сматрају за Раце?

{2.2} СГ₁: Не, нас Србе.

{2.3} ИС: А како вас, а Раци су они прави Раци?

{2.4} СГ₂: Ми смо Водраци.

{2.5} ИС: Како?

{2.6} СГ₂: Водраци. Дивији Раци

{2.7} СГ₁: (смех).

{2.8} ИС: Тако вас зову?

{2.9} СГ₁: Па, не то, сад.

{2.10} ИС: Не, не.

{2.11} СГ₁: Некада је сигурно=

{2.12} СГ₂: Некад то било, да.

{2.13} СГ₁: =било то да, да, да је српски народ је див-, онако дивији народ, значи=

{2.14} ИС: Аха, аха

{2.15} СГ₁: =лумпер, да је, како да кажем, валда на свако, на сваки начин. Ја тако =

{2.16} ИС: Аха

{2.17} СГ₁: =знам да добро срце има, благо срце, и добру душу Србин, не? Јел то се и види (смех) на њему. Ал .. сад како се они владали некада, јел се увек. Јел католици и православци, ту се увек тукли кад некада што је било, шта ја знам, празници. И само из прича знам да једни у друго село, други крај села, нису смели да иду, јел. А сад то, заш та мржња, заш је то била, то ја не знам ал. Ето и то је остало на нама, ал сад ово би-. После Другог светског рата, сасвим је друго. Заједно смо узрасли, у једну школу смо ишли. И то, како да кажем, комшилук се променуо. Сад већ један Србин стан-, станује крај једног Мађара. То је сасвим друго сад већ.

ПРИМЕР 3

У пасусу {3}, саговорница тематизује позицију живота у дијаспори и негативно је евалуира: навођењем индиректног говора који се приписује прецима и изразом оценом *нажалост*. Пренос из личне у општу перспективу ауторитарне инстанце види се у варирању деиктика, тј. личних заменица *ми*, *они*: „Тако да нисмо, они мислили да ћеду они стално да останеду, само привремено. Ал нажалост, остало је стално“ (3.4–6). Саговорница затим наводи наратив као *exemplum* за претходно изнесене ставове (3.14). У наративу који тематизује дистанцирање „других“ од Срба, управни говор који се приписује „другима“ као колективном актеру представља говорни чин критике упућене Србима: „Али кад су чули звона: „Срби опет светкуједу .. Зато ћеду осиромашити што они опет светкуједу“ (3.14). У овом сегменту се такође примећују основне одлике дискурса о „другом“: саговорница прави референцијалну разлику између „других“ пре и после Другог светског рата (*Мађари* се везују за деиктички центар *сад*, *Немци* за центар *некад*; с друге стране, ове референце сукцесивно смењују једна другу и конструирају јединственог наративног актера, чиме се остварује функционална унификација „другог“:

{3} (С11, 2001; СГ ж (1936), основна веросиповедна школа, радница)

{3.1} ИС: Је л цео Чип тако дошао са Чарнојевићем или?

{3.2} СГ: Па, није цео Чип. То је сад ето ти, то је сад тачно се ни не зна. Тачно се ни не зна то још, је ли, мислим ја. Је ли посебно, посебно су долазили, јел нису на једном месту насељени били=

{3.3} ИС: Аха, аха.

{3.4} СГ: =ето ти. Нису на једним месту. Дакле толико народа, то је пуно да на једно место. И тако је то расијани на све стране, с једне стране со те стране, со те. Тако да нисмо, они мислили да ћеду они стално да останеду, само привремено. Ал=

{3.5} ИС: Аха

{3.6} СГ: =на жалост, остало је стално.

{3.7} ИС: А што нажалост?

{3.8} СГ: Па што (уздах) нажалост!? Зато што нисмо у отаџбини.

{3.9} ИС: Аха.

{3.10} СГ: Не гледаду нас још ни сад јако фино Мађари.

{3.11} ИС: Аха.

{3.12} СГ: Још ни сад нас не гледаду баш јако фино.

{3.13} ИС: Аха. Значи они су донели славу са Косова?

{3.14} СГ: Јесте, и ми смо, ето ти, донели славу сас Косова и ми смо се радовали овде ако т'емо један дан одржати, ето. Јел они, они нису баш, овај, јако фино гледали, макар су јели сваки свој поса радили, нису. Али кад су чули звона: „Срби опет светкуједу.. Зато ћеду осиромашити што они опет светкуједу.“ Јер ту су некада били Немци и Срби измешани.

{3.15} ИС: Аха.

ЗАКЉУЧАК

Дискурс о „другима“ припадника старијих генерација мале говорне заједнице из Чипа у Мађарској, која је током XX века доживела изразити демографски пад и која пролази процес замене језика, веома је сложен и предмет је сталних преиспитивања. У овом раду покушала сам да скренем пажњу на једну битну одлику овог дискурса, а то је функционална унификација „другог“. У случају Срба из Чипа – а то важи и за друге српске заједнице у Мађарској – на укидање границе и приближавање „другима“ утичу конфесионална и језичка блискост. Тако се током времена, а нарочито током XX века, категорија „свој“ ширила ка заједницама које се доживљавају као блиске у верском или језичком смислу, тј. ка српским, бугарским и хрватским заједницама из Мађарске. То приближавање се у првој половини XX одразило на појаву међуетничких бракова између ових група, што је позитивно утицало на виталност српских заједница. У

дискурсу старијих припадника чипске заједнице када се реферише на припаднике ових група користе се стратегије асимилације, које лингвистичким средствима креирају временску, просторну, међуљудску сличност или хомогеност.

Ипак, граница у односу на суседне другојезичне, католике и реформате, Немце и Мађаре, остаје све до Другог светског рата јасно дефинисана и стабилна, при чему су међуетнички бракови реткост. Према томе, ове групе имају улогу „конститутивног другог“ за чипске Србе. Након Другог светског рата долази до драматичне промене демографске структуре села, тј. колективног протеривања већине Немаца и насељавања Мађара, затим до наглог отварања друштвене мреже чипских Срба и значајног смањивања дистанце према локалним Немцима и Мађарима, са којима се у том периоду склапа највише бракова. Ти процеси доводе до укидања јаза између унутаргрупне и вангрупне комуникације и потпуне дестабилизације границе. Овакво приближавање „конститутивном другом“ се доживљава као највећа могућа претња опстанку заједнице. У дискурсу старијих Срба из Чипа када се реферише на Немце и Мађаре стога се користе стратегије дисимилације, које лингвистичким средствима креирају временску, просторну, међуљудску разлику и хетерогеност.

Такође, у дискурсу чипских Срба примећује се стратегија функционалне унификације „другог“. Моји саговорици из Чипа праве референцијалну разлику између доминантне немачке групе пре Другог светског рата и доминантне мађарске заједнице након рата. Међутим, и Немци и Мађари се конструишу у наративном дискурсу као јединствен, колективни актер, тј. „конститутивни други“: референце *кајтолици*, *Шваби (Немци)*, *Мађари* се јављају једна поред друге у улози сложеног актера или sukcesивно смењују једна другу у наративном дискурсу као називи за јединственог наративног актера, чиме се остварује континуитет „другог“. Дистинктивни знак на основу којих се уједињују ове различите етничке групе „других“ за чипске Србе, јесте католичка вера коју пра-

ти и језичка разлика. При томе, реформати Мађари из Чипа уопште се и не спомињу, тј. и они су категоризовани као „католици“ и унифицирани као „конститутивни други“. Будући да након Другог светског рата долази до дестабилизације симболичке етничке границе, у садашњем тренутку позиција „другог“ је предмет драматичних преговарања.

APPENDIX: КОНВЕНЦИЈЕ ТРАНСКРИПЦИЈЕ

У раду је примењена „verbatim“ („реч за реч“) транскрипција, која представља „један-на-један“ однос према изговореним речима, тј. труди се да забележи све изговорене исказе, укључујући и погрешке, уздахе, итд.. Транскрипти су сегментирани према смени говорних субјеката. Поред уобичајених ортографских знакова: зарез (,), тачка (.), знак узвика (!), знак питања (?), наводника („“), користе се:

ИС	истраживач
СГ	саговорник / саговорница из Чипа
СГ ₁ , СГ ₂	више саговорника
..	кратка пауза (до 5 секунди)
...	дужа пауза (до 10 секунди)
-	цртица се ставља код недовршених речи, нпр. <i>ре- рекао је</i>
=	говор се аутоматски надовезује на претходни турнус
++	нејасно из снимка
<i>ишалик</i>	прекључивање кодова, цитат на другом језику
/	обележава границу између клауза
()	паралингвистичко понашање се уноси у заграду, нпр. (смех), (јецање), (уздах), итд.

Marija Ilić

Unifying the other: the functional unification of “others” in the discourse of the Serbs from Hungary

Summary

The small Serbian speech community in Szigetcsép in Hungary has experienced throughout the 20th century a constant demographic decline and has undergone the process of language shift. Thus, discourse on the other among the elder generations is a very complex one and subject of constant negotiations. In this paper, I tried to draw attention to one feature of the Szigetcsép Serbs' discourse on the other, and that is the functional merging and unification of the other. Before the Second World War, the German community was the dominant one in the village, living alongside the smaller Serbian community. After the majority of Germans was collectively expelled from Hungary, the Magyars were colonized in Szigetcsép, which changed in a drastic way the ethnic composition of the village. However, although the elder Szigetcsép Serbs make a nominal difference when referring to the dominant „other“ before and after the Second World War, they tend to construct both Germans and Magyars as a single complex collective actor who plays the role of the „constitutive other“ in their identity discourse.